

ERKIN A'ZAM HIKOYALARIDA DAVR VA INSON MUAMMOSI

Asadbek Toshev

Samarqand davlat universiteti magistranti

toshevasadbek0913@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur tezisda Erkin A'zam hikoyalarida davr va inson muammosining badiiy talqini keng tahlil qilinadi. Adib asarlarida shaxs va jamiyat o'rtasidagi ziddiyatlar, insonning o'zligini anglash jarayoni, mafkura bosimi va mustaqillik davri tafakkuri bilan bog'liq ijtimoiy-falsafiy masalalar yoritilgan. Tadqiqotda yozuvchining hikoyalarini sotsiologik, psixologik va estetik tahlil asosida o'rganish orqali o'zbek adabiyotidagi zamonaviy inson obrazining shakllanish qonuniyatlari ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: Erkin A'zam, zamonaviy nasr, davr muammosi, inson ruhiyati, satira, psixologik tahlil, milliy o'zlik, badiiy talqin.

Asosiy qism

O'zbek adabiyotida Erkin A'zam nomi inson ruhiyatini davr muammolari bilan bog'liq holda badiiy tahlil etgan ijodkor sifatida e'tirof etiladi. Uning hikoyalarida zamon o'zgarishlari, insonning ma'naviy iztiroblari, mafkura va shaxs o'rtasidagi ziddiyatlar markaziy o'rinni egallaydi. Erkin A'zamning "Abrorqulov Parijga boradi", "Aralashqo'rg'on", "Jannat o'zi qayerda?", "Kechikkanlar", "Qorako'z Majnun" singari hikoyalari mustaqillik arafasi va postsovet davri o'zgarishlarini badiiy-falsafiy talqinda ochib beradi. Adib o'z asarlarida insonni muayyan ijtimoiy tuzumning passiv bo'lagi sifatida emas, balki **ma'naviy dunyosi, vijdoni, ichki qarama-qarshiliklari bilan yashaydigan shaxs** sifatida tasvirlaydi. Shu jihatdan, Erkin A'zam ijodi XX asr oxiri va XXI asr boshidagi o'zbek nasrining insonparvarlik yo'nalishini belgilab berdi.

Erkin A'zam ijodida davr talqini satirik estetika bilan uzviy bog'liq. Yozuvchi o'z asarlarida sovet mafkurasini, rasmiy byurokratiya va insonning ma'naviy qiyofasini sun'iy lashtirgan ijtimoiy tizimni kulgi va kinoya orqali fosh etadi. Adib satirani shunchaki hajv sifatida emas, balki falsafiy tanqid vositasi sifatida qo'llaydi. U jamiyatdagi niqoblarni yirtib tashlaydi, inson ruhiyatidagi qo'rquv, ikkiyuzlamachilik va ma'naviy bo'shliqni kulgi orqali ochib beradi. Erkin A'zam satirasida M. Baxtin ta'kidlagan "karneval madaniyati" unsurlari yaqqol ko'zga tashlanadi — unda kulgi ierarxiyani buzadi, biroq bu erkinlik nafaqat quvonch, balki ichki fojiani ham yuzaga chiqaradi.

“Abrorqulov Parijga boradi” hikoyasi yozuvchining satirik uslubining eng yorqin namunasidir. Bu asarda Arbob Qulov obrazi orqali muallif davrning “sun’iy inson” fenomenini yaratadi — shaxsiy fikri, til madaniyati va milliy o’zligini yo’qotgan inson timsoli. Hikoyada kulgi achchiq kinoya tusini oladi, grotesk tasvirlar orqali byurokratik muhitning absurdligi ochiladi. Yozuvchi tilni ijtimoiy kuch sifatida talqin etib, insonning “to’g’ri til” va “rasmiy maqom” orqali baholanishini tanqid qiladi. Shu bilan birga, asardagi kulgi — insonni masxara qilish uchun emas, balki uni uyg’otish, o’zligini anglashga undash uchun xizmat qiladi.

Erkin A’zamning satirik estetikasida kulgi bilan fojia, realistik tasvir bilan falsafiy mushohada uyg’unlashadi. Adibning hikoyalarida har bir detaldan davrning ruhiy portreti sezilib turadi: kiyinishi, so’zlashuvi, rasmiy lavozimi orqali “davir mahsuli” bo’lgan inson aslida o’z mohiyatini yo’qotadi. Satira bu jarayonni estetik shaklda ochib beradi — kulgi orqali inson va jamiyat o’rtasidagi ziddiyatni fosh etadi. Shunday qilib, Erkin A’zam o’zbek adabiyotida satirani ijtimoiy tanqid va ruhiy introspeksiya vositasiga aylantirgan ijodkor sifatida namoyon bo’ladi. Erkin A’zam ijodining markazida inson ruhiyatini tahlil qilish, uni davr muhitida sinovdan o’tkazish masalasi turadi. Yozuvchi o’z asarlarida insonni tashqi voqealar yoki mafkura bosimi ostidagi passiv obraz sifatida emas, balki **ichki dunyosi, vijdoni va ma’naviy iztiroblari bilan yashovchi murakkab shaxs** sifatida tasvirlaydi. Uning hikoyalarida inson doimo o’z “men”i bilan, o’tgan hayoti, orzulari va atrofdagi muhit bilan kurashadi. Shu bois Erkin A’zam hikoyalarida ruhiy tahlil (psixologizm) va ichki monologlar asosiy badiiy vositalardan biriga aylanadi. Bu jihatdan u Cho’lpon, Abdulla Qahhor va Odil Yoqubov singari insonparvar adabiyot an’analarini zamonaviy ruhda davom ettirgan yozuvchidir.

Adibning “Aralashqo’rg’on” hikoyasi insonning o’zligini anglash yo’lidagi ichki iztiroblarini tasvirlashda o’ziga xos asardir. Qahramon o’z hayoti, qadriyatlari va jamiyatdagi o’rnini anglash jarayonida ruhiy sinovlardan o’tadi. Hikoyadagi ziddiyat faqat tashqi sharoit bilan emas, balki insonning ichki dunyosi bilan bog’liq. Qahramon eski va yangi dunyo o’rtasida qolgan, hayotining ma’nosini topishga urinayotgan inson sifatida gavgdalanadi. Bu hol, adabiyotshunos N. Qobulova ta’biri bilan aytganda, “zamonaviy o’zbek nasrida shaxsning ma’naviy evolyutsiyasi jarayonini tahlil etuvchi yangi bosqich”ni ifodalaydi. Erkin A’zam bu jarayonni lirizm va realistik tasvir uyg’unligida, chuqur psixologik aniqlik bilan beradi. Yozuvchi ruhiy holatni ochishda ko’pincha **ichki monolog, timsollar** va **sub’ektiv bayon** usullaridan foydalanadi. Uning qahramonlari tashqi nutqda oddiy, ammo ichki monologda murakkab falsafiy o’ylar bilan yashaydi. “Jannat o’zi qayerda?” hikoyasida insonning hayot ma’nosini

izlash motivi markazda turadi — qahramon oʻzini topish jarayonida jamiyatning soxta qadriyatlari bilan toʻqnashadi. Bu orqali yozuvchi oʻzbek jamiyatida maʼnaviy boʻshliq, qadriyatlardan uzoqlashish va yolgʻizlik kabi ruhiy muammolarni koʻrsatadi. Adibning tili xalqona, ammo maʼnosi falsafiy — u oddiy soʻzlar orqali inson qalbining eng nozik qatlamlarini ochadi.

Erkin Aʼzam asarlaridagi inson — davrning qurboni emas, balki uning maʼnaviy oʻlchovidir. Yozuvchi har bir qahramon orqali insoniyatni, vijdonni va ezgulikni sinovdan oʻtkazadi. Ruhiy ziddiyatlar insonni ezadi, ammo aynan shu iztirob uni oʻzligini anglashga yetaklaydi. Adib psixologik tahlil orqali insonni oqlamaydi ham, ayblamaydi ham — u shunchaki uning ichki dunyosini, hayotga munosabatini ochadi. Shu tarzda Erkin Aʼzam oʻzbek hikoyachiligida ruhiy chuqurlik va falsafiy tafakkurni uygʻunlashtirgan, insonning ichki haqiqatini ifodalashda yangi badiiy bosqichni boshlab bergan yozuvchi sifatida namoyon boʻladi.

Erkin Aʼzam asarlarining badiiy qudrati uning tili, uslubi va ichki ritmida namoyon boʻladi. Adib xalqona soʻzlashuv nutqini, piching, kinoya, maqol va istioralarni mahorat bilan uygʻunlashtiradi. Bu jihat A. Rasulov va H. Boltaboyev tomonidan “zamonaviy oʻzbek hikoyachiligining yangi estetik bosqichi” sifatida baholangan. Yozuvchi voqeani koʻp hollarda “mikromakon” — yaʼni kichik muhit orqali beradi, biroq shu kichik muhit orqali butun bir davr ruhiyatini ochadi. Bu uslubni ilmiy adabiyotda “mikroreallik” deb atashadi — yaʼni kichik hodisalarda katta ijtimoiy mazmunni aks ettirish. Erkin Aʼzamning badiiy tili oʻzbek xalq ogʻzaki ijodi, lirizm va psixologik introspeksiyaning uygʻunlashtiradi. U qahramonlarni boshqarmaydi, balki ularni kuzatadi, tahlil qiladi. Shu bois uning hikoyalari falsafiy mushohada, ichki monolog va ramzlar tizimi orqali boyitilgan. Erkin Aʼzam hikoyalarida inson — davrni anglash vositasi, davr esa insonni sinovdan oʻtkazuvchi muhitdir. Adib uchun eng muhim narsa — insonning oʻzligini yoʻqotmaslik. Bu gʻoya mustaqillik davri adabiyotining falsafiy mohiyatini tashkil etadi.

Yozuvchi uchun “davr” tashqi fon emas, balki inson ichida yashovchi kuchdir. Uning qahramonlari jamiyatdagi notekislik, maʼnaviy boʻshliq, qadriyatlar inqiroziga qarshi ichki kurash olib boradilar. Ular magʻlub boʻlishi ham mumkin, ammo oʻz vijdonini yoʻqotmaydi. Bu — Erkin Aʼzam yaratgan yangi inson tipidir: u tashqi dunyoda ojiz, ammo ruhiy jihatdan sobit, mustahkam.

Xulosa

Erkin Aʼzam hikoyalarida davr va inson muammosi milliy va umuminsoniy masalalar birligida talqin etiladi. Adibning hikoyalarida satira va lirizm, fojia va kulgi, realistik tasvir va falsafiy mushohada uygʻunlashadi. U oʻzbek nasrida inson ruhiyatini

davr o'zgarishlari bilan bog'liq holda ifodalashning yangi badiiy maktabini yaratdi. Erkin A'zam asarlari o'zbek jamiyatining o'tish davri ruhiy inqirozlarini, milliy o'zlikni anglash jarayonlarini chuqur tahlil etadi. Adibning hikoyalaridagi inson — davr qurboni emas, balki uning ma'naviy mezonini belgilovchi kuch sifatida gavdalanadi. Shu bois, Erkin A'zam hikoyachiligi o'zbek adabiyotida inson falsafasining yangi bosqichini boshlab bergan muhim ijodiy hodisa sifatida e'tirof etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Адабиёт назарияси. Икки томлик. I-т. Адабий асарда конфликт. – Т.: Фан, 1978. – Б. 342.
2. Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики. –М.: Художественная литература, 1975
3. Бобоев Т. “Адабиётшуносликка кириш” курсидан ўқув методик қўлланма.– Т.: Ўқитувчи, 1979
4. Ҳасанов И. Икки қисса – бир ҳисса // Шарқ юлдузи, 1991 йил, №9. – Б. 86
5. Erkin A'zam Yozuvchining bog'I—T.: Mashhur – Press, 2019,
6. Аъзам Э. Жаннат ўзи қайдадир. –Т.: “Шарқ” нашриёти-матбаа акциядорлик жамияти, 2007.
7. Қобулова Нодира Баҳодир қизи – "Эркин Аъзам насрида давр ва инсон концепцияси" мавзусида фалсафа доктори (ПХД) ([Ўзбекистон Республикаси Олий таълим, фан ва инновациялар вазирлиги ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси](#))
8. Э. Худойбердиев – "Эркин Аъзам асарларида сюжет ва композиция яратиш маҳорати" мавзусида магистрлик диссертацияси.
9. Шералиева М. – "Ҳозирги ўзбек насрида киноя (ижтимоий-психологик омиллари, поэтик тизимдаги ўрни)" мавзусида диссертация
10. Содиков С. Абдулла Қаҳҳор ижоди ва адабий танқид: Филол. фанлари доктори диссертацияси. – Т.: 1997.